

Joanna Kołodziejczyk

Ewaluacja zewnętrzna w szkole – dialog dla rozwoju

Spis treści:

1. Zmiany w systemie nadzoru pedagogicznego
2. Na czym polega ewaluacja zewnętrzna
3. Etap przygotowawczy
4. Badanie na terenie szkoły/placówki
5. Etap podsumowujący
6. Wykorzystanie wyników ewaluacji zewnętrznej do rozwoju szkoły/placówki – raport
7. Wykorzystanie wyników i wniosków z ewaluacji dla tworzenia polityki edukacyjnej państwa
8. Zamiast podsumowania

1. Zmiany w systemie nadzoru pedagogicznego

Funkcjonujący aktualnie model nadzoru pedagogicznego można postrzegać jako ewolucję nadzoru prowadzonego w minionych latach. Stworzone rozwiązania są próbą odpowiedzi na problemy, które w przeszłości dotyczyły braku spójności mechanizmów, narzędzi i procedur, niepozwalających na systematyczną i obiektywną ocenę jakości pracy szkół. Konsekwencją tego była niemożność porównywania wyników na poziomie kraju, niejasny podział kompetencji pomiędzy organami sprawującymi nadzór, brak jednoznacznych wymagań stawianych szkołom przez państwo, nadmierna koncentracja nadzoru pedagogicznego na zgodności działania z przepisami prawa. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. wprowadziło znaczące zmiany w sposobie prowadzenia nadzoru pedagogicznego. Rozdzielone zostały trzy funkcje nadzoru pedagogicznego:

- kontroli przestrzegania prawa,
- wspomaganie szkół, placówek i nauczycieli (w zakresie ich działalności),
- ewaluacji działalności edukacyjnej szkół i placówek.

Rozporządzenie wskazuje na dwa rodzaje ewaluacji, którym poddawana jest szkoła/placówka:

1. ewaluacja zewnętrzna – przeprowadzana przez zespół wizytatorów posiadających odpowiednie do tego kwalifikacje, której wyniki powinny być wykorzystane zarówno przez szkoły/placówki, jak i organy sprawujące nadzór pedagogiczny;

2. ewaluacja wewnętrzna – realizowana przez pracowników szkoły/placówki, za przeprowadzenie której odpowiedzialny jest dyrektor; służyć ma rozwojowi szkoły zgodnie z jej potrzebami i przyjętą koncepcją pracy.

Skoncentrujmy się na ewaluacji zewnętrznej, prowadzonej przez wizytatorów ds. ewaluacji. Punktem odniesienia dla wizytatorów są wymagania, sformułowane w czterech obszarach pracy szkoły/placówki:

- efekty działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej,
- procesy zachodzące w szkole/placówce,
- funkcjonowanie szkoły w środowisku lokalnym,
- zarządzanie szkołą.

Wymagania zawarte w wymienionych obszarach wskazują na oczekiwania państwa wobec szkół/placówek, pokazują kluczowe cele i zadania organizacji edukacyjnych. Wiążą się z wyzwaniem i problemami, jakie stoją przed współczesnym społeczeństwem i ze sposobami ich rozwiązywania. Nie dotyczą one wszystkich możliwych aspektów działania szkół i placówek, wskazują jednak na kluczowe zadania. „Wymagania zostały określone na poziomie bardzo ogólnym, pozwalającym na wytyczenie kierunków działania, jak i na prowadzenie działalności, zgodnie z lokalnymi potrzebami i właściwościami. Szkoły i placówki powinny działać w celu spełnienia tych wymagań, ale zgodnie ze swoimi możliwościami i uwarunkowaniami. To pracownicy tych instytucji mają dobierać metody realizacji i sposoby działania tak, aby umożliwiły one osiągnięcie stanu opisanego przez wymagania, ale również odzwierciedlały specyfikę szkoły lub placówki.”¹³

Realizacja wymagań wskazanych w rozporządzeniu będzie jednak uzależniona od warunków, w jakich szkoła funkcjonuje i od możliwości, jakie posiada. Na przykład, w zależności od tego, czy mówimy o szkole podstawowej w małej wsi czy szkole w wielkim mieście, inaczej może wyglądać współpraca ze środowiskiem lokalnym i wykorzystywanie zasobów otoczenia do realizacji celów edukacyjnych.

Ewaluacja zewnętrzna może być prowadzona: jako ewaluacja całościowa, obejmująca wszystkie obszary i składające się na nie wymagania lub problemowe, dotyczącej tylko wybranych wymagań. Aktualnie praktykowane jest rozwiązanie, w ramach którego ewaluacja problemowa dotyczy wszystkich wymagań składających się na jeden z obszarów (w bieżącym roku szkolnym są to procesy zachodzące w szkole lub placówce).

Rezultatem ewaluacji zewnętrznej jest raport o wynikach badania wraz z wnioskami z niego płynącymi. Na podstawie zebranych danych jest określany poziom spełnienia wymagań przez szkołę.

Raport ma posłużyć szkole/placówce do doskonalenia działań. Na przykład pozyskane informacje dotyczące współpracy z rodzicami pokażą, jak rodzice widzą swój zakres wpływu na podejmowane decyzje a jak dyrektor szkoły czy nauczyciele. Jeżeli wyniki w tym obszarze nie będą zadowalające, rada pedagogiczna powinna zastanowić się, jak tę sytuację zmienić. Wizytatorzy nie sugerują rozwiązań, nie formułują arbitralnych rozstrzygnięć. Ważne jest, by nauczyciele sami wypracowali rozwiązania zdiagnozowanych problemów i zaangażowali się w działania doskonalące. Tak przebiegający proces umożliwia rzeczywisty rozwój szkoły/placówki i może powodować większą aktywność nauczycieli, identyfikację ze szkołą, większą motywację do pracy, satysfakcję, odpowiedzialność za wprowadzane zmiany, integrację zespołu nauczycielskiego i inne pozytywne skutki.

¹³ G. Mazurkiewicz, J. Berdzik., „Modernizacja nadzoru pedagogicznego: ewaluacja jako podstawowa strategia rozwoju edukacji”, w: G. Mazurkiewicz (red.), „Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Konteksty”, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

2. Na czym polega ewaluacja zewnętrzna

Celem przeprowadzanych badań jest dostarczenie informacji o funkcjonowaniu szkoły/placówki w różnych obszarach. Pozyskiwane informacje dotyczą wartości przypisywanych działaniom podejmowanym przez szkołę/placówkę przez biorących udział w badaniach respondentów. W badaniu biorą udział wszystkie podmioty tworzące społeczność danej organizacji; w przypadku szkół są to: uczniowie, nauczyciele, dyrektor, rodzice uczniów, pracownicy niepedagogiczni, partnerzy szkoły i przedstawiciele jednostki samorządu terytorialnego. Pozyskiwanie informacji z różnych źródeł daje możliwość wypowiedzenia się na temat szkoły/placówki różnym grupom, umożliwia pozyskanie informacji pogłębionej, pokazuje dany obszar rzeczywistości szkolnej z różnych perspektyw. Procedura badania składa się z trzech etapów: przygotowawczego, badania w szkole/placówce i etapu podsumowującego.

3. Etap przygotowawczy

Na tym etapie zespół ewaluatorów przygotowuje narzędzia badawcze do przeprowadzenia badania w szkole/placówce a następnie przesyła dyrektorowi szkoły informację o terminie planowanej ewaluacji oraz dane umożliwiające zalogowanie się na platformie internetowej. Dyrektor ma poprzez platformę dostęp do pytań, które będą wykorzystane podczas badania oraz możliwość przedstawiania wniosków z przeprowadzonej wcześniej ewaluacji wewnętrznej. Ewaluatorzy wspólnie z dyrektorem ustalają harmonogram badań, który w miarę możliwości powinien uwzględniać plan zajęć odbywających się w szkole. Dyrektor udostępnia wizytatorom informacje (dokumenty), które w jego opinii najlepiej pokazują specyfikę i istotę działalności szkoły, w kontekście wymagań sformułowanych przez państwo. Jest to również czas na dobór reprezentantów uczniów, rodziców, nauczycieli, pracowników niepedagogicznych, partnerów szkoły i przedstawicieli samorządów. O celach i zasadach prowadzonych badań informuje się przedstawicieli społeczności szkolnej; dyrektor zaprasza partnerów szkoły i przedstawicieli samorządu lokalnego do udziału w ewaluacji.

4. Badanie na terenie szkoły/placówki

Zbieranie danych trwa do pięciu dni. Wskazane jest, ze względów metodologicznych, aby nie były to dni następujące po sobie. Całość badania powinna być zakończona w ciągu dwóch tygodni. Przed rozpoczęciem badania odbywa się spotkanie z radą pedagogiczną i przedstawicielami pozostałych grup respondentów, które dotyczy przedstawienia celów i przebiegu ewaluacji. W dalszej kolejności realizowane są poszczególne elementy badania zgodnie z procedurą i ustalonym harmonogramem. Badanie w szkole/placówce jest przeprowadzane z wykorzystaniem platformy internetowej. **Ankiety** przeprowadzane są w formie badania on-line (z niektórymi respondentami, np. rodzicami, częściej stosuje się ankiety tradycyjne, w formie papierowej). W szkołach ankietowani są wszyscy nauczyciele, uczniowie klas najstarszych i o rok młodszych od najstarszych oraz rodzice uczniów.

Wywiady mają formę indywidualnych rozmów z dyrektorem szkoły/placówki i zogniskowanych wywiadów grupowych. Uczniowie są dobierani losowo, w przypadku pozostałych respondentów – nauczycieli, rodziców, pracowników niepedagogicznych, przedstawicieli samorządu i partnerów szkoły – stosuje się dobór celowy.

Obserwacje są prowadzone we wszystkich klasach pierwszych w przypadku gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych oraz w klasach czwartych w przypadku szkół podstawowych. Wizytatorzy ds. ewaluacji analizują dokumenty przedstawione przez dyrektora

szkoły/placówki. Wszystkie wymienione metody badawcze są realizowane przez wizytatorów ds. ewaluacji (prowadzenie ankiet, wywiadów, obserwacji i analiza dokumentów).

Wszystkie pozyskane dane są wprowadzane na platformę internetową (transkrypcje wywiadów, arkusze obserwacji, wyniki analizy dokumentacji, wpisane przez dyrektora wnioski z ewaluacji wewnętrznej).

Respondenci i metody badawcze w ewaluacji zewnętrznej szkół

1. Wywiad indywidualny/zogniskowany wywiad grupowy:

- z dyrektorem
- z nauczycielami
- z przedstawicielami lokalnych partnerów
- z pracownikami niepedagogicznymi
- z rodzicami
- z uczniami

2. Badanie ankietowe:

- wśród wszystkich nauczycieli
- wśród uczniów klas II („Moja szkoła”)
- wśród uczniów klas III („Mój dzień”)
- wśród rodziców

3. Obserwacja:

- lekcji wszystkich klas I lub IV
- szkoły i boiska podczas przerw, przed i po zajęciach oraz najbliższego otoczenia szkoły
- zajęć pozalekcyjnych (w miarę możliwości)

4. Analiza dokumentów:

- analizowane są dokumenty przedstawione przez dyrektora szkoły

5. Etap podsumowujący

W ostatnim etapie ewaluacji wizytatorzy dokonują analizy zebranego materiału i na tej podstawie przygotowują **raport** (powinni uwzględnić również przesłane przez dyrektora wnioski z ewaluacji wewnętrznej i kontekst placówki badanej). Wyniki i wnioski z ewaluacji są prezentowane na spotkaniu z radą pedagogiczną, w którym mogą wziąć udział przedstawiciele grup uczestniczących w badaniu. W trakcie spotkania przeprowadzana jest także dyskusja nad wynikami i wnioskami. Inicjowana jest rozmowa dotycząca wykorzystania wyników ewaluacji dla rozwoju szkoły/placówki. Na przykład, jeżeli z badania wynika, że przekazywane uczniom informacje dotyczące oceny nie motywują ich do nauki, to powstaje pytanie, jak zmodyfikować system oceniania. Spotkanie rady pedagogicznej z wizytatorami, to wstęp do pracy nad wykorzystaniem wyników ewaluacji. Poszczególne fragmenty raportu powinny być analizowane i wykorzystywane do wprowadzania zmian przez kolejne miesiące. Po otrzymaniu raportu, zgodnie z rozporządzeniem, dyrektorowi przysługuje prawo odwołania się, dyrektor wskazuje zapisy, z którymi się nie zgadza. Raport przesyłany jest również organowi prowadzącemu szkołę/placówkę. Po zakończeniu ewaluacji dyrektor oraz nauczyciele mogą wyrazić swoją opinię na temat przeprowadzonego badania w ankiecie internetowej.

6. Wykorzystanie wyników ewaluacji zewnętrznej do rozwoju szkoły/placówki – raport

Podstawą wykorzystania wyników badania do rozwoju szkoły jest **raport**. Raport ten upubliczniany jest na stronie internetowej projektu („Program Wzmocnienia Efektywności Systemu Nadzoru Pedagogicznego i Oceny Jakości Pracy Szkoły Etap III”, www.npseo.pl) oraz na stronach internetowych kuratorium oświaty. Raport zawiera podstawowe dane o badanej szkole i informacje o przeprowadzonym badaniu; w jego najobszerniejszej części są informacje w formie opisu wyników ewaluacji w poszczególnych wymaganiach, określenie poziomu spełniania przez szkołę danego wymagania oraz wnioski z przeprowadzonego badania. Raport zawiera także przygotowane przez ewaluatorów opisy do kolejnych kryteriów, opisy do charakterystyk wymagań na poszczególnych poziomach (informacje te są dostępne za pośrednictwem linku umieszczonego w końcowej części raportu). Wszyscy zainteresowani, np. rodzice poszukujący informacji o przedszkolach czy szkołach, mogą zapoznać się z treścią raportów, co może okazać się pomocne np. w wyborze danej placówki dla dziecka.

Dane przydatne dla rozpoczęcia dyskusji nad potrzebnymi zmianami w szkole znajdują się przede wszystkim na poziomie opisów do kryteriów. Zawarte tam informacje pozwalają na analizę poruszonych w kryterium kwestii. Niżej podano przykład danych znajdujących się w komentarzu do kryterium.

„**Wymaganie:** Respektowane są normy społeczne

- Kryterium: Uczniowie czują się bezpiecznie

82% ankietowanych trzecioklasistów zdecydowanie bezpiecznie czuje się w swojej szkole podczas zajęć lekcyjnych, a 15% raczej bezpiecznie. Nieco niższy wskaźnik poczucia bezpieczeństwa wskazują ankietowani podczas przerwy, tj.: 77% – zdecydowanie czuje się bezpiecznie, 20% – raczej bezpiecznie. Podobnie w przypadku poczucia bezpieczeństwa na boisku: 72% – zdecydowanie bezpiecznie, 24% – raczej bezpiecznie. Ankietowani drugoklasiści: 66% – czują się bezpiecznie na terenie szkoły poza zwykłymi godzinami jej pracy (32% nigdy nie bywa w szkole poza godzinami jej pracy). 127 ze 177 drugoklasistów nikogo nie obawia się w szkole, choć 37 obawia się nauczycieli, a 10 pracowników obsługi. O dużym poczuciu bezpieczeństwa uczniów w szkole mówią uczestniczący w wywiadzie rodzice. Podobne stanowisko wyrażają partnerzy szkoły, zwracając jednocześnie uwagę na fakt, że w szkole nie miały miejsca zdarzenia z narkotykami i dealerami – szkoła kojarzy się z realizacją programów i promowaniem prozdrowotnych postaw.

Działaniami na rzecz bezpieczeństwa w szkole wskazanymi przez pracowników niepedagogicznych są: identyfikatory dla uczniów, monitoring wizyjny, dyżury nauczycieli podczas przerw, zatrudnienie ochrony, zapewnienie patroli policji i straży miejskiej w okolicach szkoły, monitorowane wejścia do szatni przez woźne. W budynku szkoły nie ma miejsc mało bezpiecznych, co potwierdzają zgodnie ankietowani uczniowie (162 ze 177) i pracownicy niepedagogiczni. Kryterium należy uznać za spełnione.”¹⁴

Na spotkaniu poświęconym prezentacji raportu, poza głównym celem – zapoznaniem szkoły z wynikami i wnioskami z ewaluacji zewnętrznej – wizytatorzy ds. ewaluacji inicjują dyskusję na temat wykorzystania badania do wprowadzania zmian w szkole. Wizytatorzy nie formułują jednak żadnych zaleceń ani rekomendacji – w jakim kierunku i jakie zmiany należałoby wprowadzać. Wykorzystanie raportu z ewaluacji zewnętrznej to zadanie rady

¹⁴ <http://www.platforma.npseo.pl/summary/htmlReport/id/1906>

pedagogicznej – do niej należy przeanalizowanie wyników i wniosków z ewaluacji, refleksja dotycząca tego, nad czym pracować, by szkoła lepiej realizowała swoje cele związane z rozwojem uczniów. Tu warto dodać, że analiza danych zebranych podczas całego badania pozwala na określenie problemów i postawienie ważnych pytań dotyczących funkcjonowania szkoły/placówki, ale też na wskazanie obszarów, które przynoszą satysfakcję z podejmowanych dotychczas działań. Należy podkreślić, że zebrane podczas badania dane pozwalają na określenie problemów, nie zawsze dostarczają jednak informacji o przyczynach ich powstania. Zdiagnozowanie przyczyn problemów jest również zadaniem rad pedagogicznych.

7. Wykorzystanie wyników i wniosków z ewaluacji dla tworzenia polityki edukacyjnej państwa

Celem prowadzonych ewaluacji zewnętrznych jest – poza dostarczeniem informacji szkołom i placówkom edukacyjnym o tym, jak funkcjonują w poszczególnych obszarach i wykorzystaniem tych informacji do ich rozwoju – zastosowanie wiedzy o wynikach i wnioskach z ewaluacji zewnętrznych do tworzenia polityki edukacyjnej państwa. Prowadzone analizy dotyczyć mogą poszczególnych wymagań czy zagadnień o charakterze przekrojowym (np. partycypacji różnych podmiotów w zarządzaniu szkołą). Pozyskiwane informacje mogą dostarczać wiedzy diagnostycznej, wskazywać mocne strony oraz określać, jakie problemy dominują w funkcjonowaniu szkół i placówek, jak je hierarchizować, jak wykorzystać wiedzę o nich do tworzenia celów operacyjnych w zarządzaniu edukacją w wymiarze systemowym, etc. Warto zwrócić uwagę, że dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technologii, przynajmniej część danych (pozyskana z pytań zamkniętych) może być dostępna natychmiast po uruchomieniu odpowiedniego panelu statystycznego.

8. Zamiast podsumowania

Ewaluacje zewnętrzne w szkołach/placówkach są prowadzone od około półtora roku. To czas zbyt krótki, by dokonywać w pełni uprawnionego podsumowania wprowadzanej zmiany. Z przeprowadzonych badań dotyczących recepcji procesu ewaluacji w szkołach/placówkach wynika, że proces ewaluacji jest pozytywnie odbierany przez nauczycieli i dyrektorów szkół¹⁵. **Pytanie fundamentalne, na które nie znamy jeszcze odpowiedzi dotyczy tego, na ile powstałe raporty są wykorzystywane do wprowadzania zmian w szkołach/placówkach.**

¹⁵ J. Kołodziejczyk, „Recepcja procesu ewaluacji zewnętrznej w szkołach i placówkach edukacyjnych”, [w:] G. Mazurkiewicz (red.), „Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Refleksje”, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

Aktualnie prowadzone są badania poświęcone temu zagadnieniu. Z deklaracji dyrektorów i nauczycieli wynika, że postrzegają raporty jako przydatne do wykorzystania w planowaniu pracy szkoły/placówki¹⁶.

Na zakończenie należy zwrócić uwagę na bardzo ważny aspekt prowadzonych badań ewaluacyjnych, a mianowicie **aksjologiczne uwarunkowania procesu ewaluacji**. Istotne jest, by proces ewaluacji był oparty na partnerstwie, zaufaniu i współpracy, by był procesem demokratycznym, transparentnym, obiektywnym. Wskazane wartości i cechy są niezbędne w prowadzonych badaniach z uwagi choćby na efekt badania – pozyskania wiarygodnej informacji. Dlatego ważne jest, by były obecne w całym procesie badawczym. Tak też zaprojektowano proces ewaluacji:

- badania prowadzone są przez zespół wizytatorów, którzy współpracują ze sobą na każdym etapie badania, współpracują również z dyrektorem szkoły/placówki,
- w proces badawczy angażowane są różne podmioty tworzące społeczność szkolną; stwarza się im w ten sposób okazję do wypowiedzenia się w kwestiach objętych badaniem,
- respondenci mają dostęp do narzędzi badawczych,
- stosowane są różne metody i narzędzia badawcze, uwzględniające zasadę triangulacji źródeł i metod badawczych, pozwalające na zobiektywizowanie wyników badań,
- wyniki i wnioski ewaluacji są powszechnie dostępne na stronach internetowych,
- na spotkaniu z wizytatorami ds. ewaluacji rada pedagogiczna zostaje zapoznana z wynikami i wnioskami z ewaluacji inicjowana jest dyskusja na temat wyników i wniosków płynących z przeprowadzonego badania, etc.

Sądzę, że warto podkreślić na zakończenie to, o czym pisałam w artykule poświęconym recepcji procesu ewaluacji: „Poza omówionymi wyżej kwestiami ważne jest zbudowanie w środowisku polskiej oświaty pozytywnego nastawienia do prowadzonego procesu ewaluacji szkół/placówek, zaufania do jakości prowadzonych badań oraz rzeczywistego przekonania o ich potrzebie i możliwości wykorzystania do rozwoju edukacji. Zmiana dotycząca nadzoru pedagogicznego musi wiązać się równocześnie ze zmianą postaw i działań ludzi, zmianą myślenia o tym, czym jest obecnie rozwój organizacji oraz wiedzą, jak tworzyć organizację uczącą się i – w wypadku szkół – skoncentrowaną na rozwoju ucznia, jak tworzyć system samodoskonalący się, jak wprowadzać koncepcję zarządzania opartego na wiedzy. Proponowany model ewaluacji daje szansę na kreowanie tych zmian”¹⁷.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, s. 90-91